

Vinko J. Velnić

Samostan Male braće, Dubrovnik

RUKOPISNI IMENICI BILJAKA U BIBLIOTECI SAMOSTANA MALE BRAĆE U DUBROVNIKU

Knjižnica Male braće poznata je po svom rukopisnom fondu. Sadržajem je taj fond veoma raznolik; najviše su zastupani rukopisi književnog i povijesnog sadržaja, ali ima ih i iz drugih disciplina, te gotovo i nema znanstvene discipline koje ne bi bila zastupljena kojim rukopisom... Ima ih, jasno, i iz prirodnoznanstvenih, među kojima su neki i botanički sa specifičnim obilježjem: imenici biljaka. U popisu rukopisa nema ih mnogo. U Kaznačićevu katalogu Čulićeve biblioteke samo je jedan.¹ U Brlekovoj bibliografiji rukopisa knjižnice Male braće ima ih više.² On je, naime, u rukopisni fond samostanske biblioteke uvrstio i rukopise samostanske ljekarne, Ljekarne Male braće, među kojima su i četiri imenika biljaka, dva u zasebnim svescima, dva u svescima pod imenom farmaceutskih priručnika, u kojima se uz recepte raznih lijekova i ljekovitih pripravaka nalaze i imenici biljaka. Svratio je k tome pozornost i na imenik biljaka koji se nalazi u bibliografskom opisu Klačićeva talijansko-hrvatskog rječnika, tako da ih sada u rukopisnom fondu biblioteke ima šest.

U zbirci rukopisa ljekarne Male braće bila su ranije četiri rukopisna imenika biljaka koji nisu zajedno s ostalim rukopisima ljekarne ušli u sastav rukopisnog fonda samostanske biblioteke. Naime, te je rukopise, na molbu Brusine, Kuzmić uzajmio B. Šuleku kao građu pri sastavljanju *Jugoslavenskog imenika bilja* i poslije više nisu vraćeni, tako da za njih znamo iz predgovora Šulekova *Jugoslavenskog imenika bilja*.³ Bili su to: Erbario italiano illirico od Kuzmića, Biljarski imenik o. Ivana Marije Matijaševića i dva rukopisa dubrovačkog kirurga Nikole Pizzellija: talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski imenik ljekovitog bilja.⁴ Opisujući rukopisni fond ljekarne Male braće Šilović spominje i rukopis naslovljen talijanskim jezikom: *Knjižica o nazivima najobičnijih trava*, preveden s talijanskoga na hrvat-

¹ *Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de 'RR. PP. Francescani di Ragusa*, redatto da Gio. Augusto d' Casnachich (Zara, 1860).

² Mijo Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, knjiga I (Zagreb: JAZU, 1952).

³ Bogoslav Šulek, *Jugoslavenski imenik bilja* (Zagreb, 1879), str. XVI. Prema Brusini ti bi se rukopisi morali nalaziti u Šulekovoju ostavštini u Arhivu JAZU. On, naime, u *I. E. Kuzmić — biografičke crtice* (Zagreb, 1881), str. 16 piše da je Šulek mnoge izvore za svoje djelo, među kojima su i rukopisi koje mu je uzajmio Kuzmić, pridržao i kasnije dao u pohranu Jugoslavenskoj akademiji. Tih rukopisa, međutim, u Šulekovoju ostavštini u Arhivu JAZU nema; nema ih ni pod autorskim imenima.

⁴ *Ibid.*, str. XVI, XVII, XX.

ski i s hrvatskoga na talijanski,⁵ kojem se također zametnuo trag, tako da je ranije postojalo jedanaest imenika biljaka.

Iz ovoga što je rečeno vidi se da ti rukopisi nisu bili dosad nepoznati. O onima koji su uvršteni u Brlekovu bibliografiju rukopisa knjižnice Male braće dan je ujedno i bibliografski prikaz. Na te rukopise osvrnuo sam se i ja u općem prikazu rukopisnog fonda ljekarne Male braće.⁶ Rukopisi koje je Kuzmić uzajmio Šuleku prikazani su u navedenom Predgovoru Šulekova *Jugoslavenskog imenika bilja*,⁷ neke navodi i Šilović.⁸ Bez posebnog su prikaza u dosadašnjoj bibliografiji samo dva: onaj koji se nalazi u Kaznačićevu katalogu Čulićeve biblioteke i onaj koji se nalazi u Klačičevu općem talijansko-hrvatskom rječniku. Jednog općeg prikaza, koji bi obuhvatio sve te rukopisne imenike biljaka zajedno, također u dosadašnjoj bibliografiji nema. Taj manjak želi nadoknaditi ovaj rad.

Dvojaki izvor ovih imenika je evidentan: imenici biljaka ljekarnika ljekarne Male braće i drugih autora. Prema tom dvostrukom izvoru njihova podrijetla podijelit ćemo ih u ovom radu: o jednim i drugima govorit ćemo općenito, zatim pojedinačno.

I. RUKOPISNI IMENICI BILJAKA LJEKARNIKA LJEKARNE MALE BRAĆE

Ukupni je broj imenika biljaka koji potječu od ljekarnika Male braće pet. Od njih su u rukopisnom fondu knjižnice Male braće tri: jedan u zasebnom svesku pod signaturom 284,⁹ dva u svescima farmaceutskih priručnika, zajedno sa zbirkom recepata i ljekovitih pripravaka pod signaturama 281¹⁰ i 285¹¹. Dvama se: Kuzmićevu imeniku i Knjižici o nazivima najobičnijih trava, nakon što su bili uzajmljeni Šuleku, zametnuo trag. Dva su s naznačenim imenima autora: Lučićev i Kuzmićev. Vremenski je datiran samo jedan, Lučićev iz 1759. godine, ali ni ostalima nije teško ustanoviti vrijeme nastanka, pogotovo Kuzmićevu za kojega točno znamo vrijeme rada u ljekarni Male braće,¹² a i vrijeme kad ga je uzajmio Šuleku (čije je djelo tiskano godinu dana prije njegove smrti, 1879. godine), prema tome, u drugoj polovici 19. stoljeća. Lučićev je imenik iz 1759. najstariji, Kuzmićev najmlađi, prema tome, vremenski raspon imenika je druga plovica 18. i prva polovica 19. stoljeća. Svi su imenici, osim Kuzmićeva, talijansko-hrvatski imenici biljaka, a Kuzmićev je i hrvatsko-talijanski. Iako nije na njima izrijekom naznačeno, svi su oni prvenstveno imenici ljekovitih biljaka.

S ovim imenicima biljaka ipak ne započinje obilježavanje biljaka hrvatskim nazivima. Taj je početak znatno raniji.

Biljni je svijet bio prvi, a dugo vremena i jedini izvor farmakoterapije narodne i znanstvene medicine. *Materia medica* medicine prijašnjih kultura kao i poto-

⁵ Slade Šilović, »Franjevačka ljekarna u Dubrovniku«, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskog Zemaljskog arkiva* 15 (1913), str. 292–310, na str. 306.

⁶ Vinko Velnić, »Rukopisni priručnici apoteke Male braće u Dubrovniku«, *Arhiv za farmaciju* 9 (1959), str. 122.

⁷ B. Šulek, nav. mj. pod br. 4.

⁸ S. Šilović, nav. dj.

⁹ M. Brlek, nav. dj., str. 282.

¹⁰ Ibid., str. 285.

¹¹ Ibid., str. 287.

¹² O. Ivan Ev. Kuzmić upravljao je ljekarnom Male braće od god. 1835–1890, do svoje smrti.

nje antičke grčko-rimske medicine bila je gotovo isključivo u jednom ili drugom obliku biljnog podrijetla. Biljni je svijet ostao osnovom materije medike i medicine potonjih stoljeća. Tek u novije vrijeme, u farmakoterapiji naših dana, ustupila je mjesto izvoru drugoga podrijetla, kemiji. Poznavanje biljnog svijeta bio je, stoga, i jedan od glavnih preduvjeta za stjecanje kvalifikacija za pravo vršenja liječničkog i ljekarničkog zvanja, ovoga posljednjeg i posebno. Dubrovačka ga je Republika i izrijekom tražila. Ljekarnik koji je imao biti primljen u gradsku službu trebao je na prvome mjestu biti: ... »bonus herbarius« — dobar poznavalac bilja, posebno ljekovitoga.¹³ Bio je to regulativ i za ljekarnike ljekarne Male braće. Nije bio, doduše, službeno propisan, ali ga je zahtijevala narav njihova rada, a da su ga se stvarno držali i u djelo provodili, rječito govori zbirka farmakobotaničke literature njihove ljekarne u kojoj se nalaze djela svih poznatijih farmakobotaničara.¹⁴ Jezik tih djela, latinski i talijanski, bio im je razumljiv, ali tuđ, jer osim trojice ljekarnika Male braće koji su kroz njenu povijest bili s tuđeg, talijanskog tla, svi ostali su bili s domaćeg tla.¹⁵ Posebno su im bili strani latinski i talijanski nazivi biljaka koje su oni poznavali pod drugim imenima, na jeziku svoga naroda, te su ih u knjigama sa slikama biljaka stavljali uz latinske i talijanske nazive: u inkunabuli *Herbolarium seu de virtutibus herbarum* od Arnaldusa de Nova Villa iz 1491. godine s crtežima 150-ak biljaka uz latinske nazive navedeno je i 107 hrvatskih naziva. U *Il Discoride* P. A. Matthjolija od 1568. god. uz talijanske nazive biljaka ima i 157 hrvatskih naziva. Ima dapače slučaj, veoma indikativan, da su i na receptu jednoga ljekovitog pripravka uz latinske nazive droga stavljeni i hrvatski nazivi¹⁶.

To da su iz ovih zametaka izrasli zasebni imenici biljaka, djelovali su osim navedenih motiva i drugi čimbenici, jedan od njih sigurno i duhovna klima u kojoj su nastali.

Izuzevši Kuzmićev imenik biljaka, svi su ostali imenici biljaka iz druge polovice 18. st. Jedna od bitnih značajki kulturne klime Dubrovnika tog stoljeća, osobito u njegovoj prvoj polovici, je intenzivan leksikografski rad na redakciji velikog Latinsko-talijansko-ilirskog rječnika koji je pokrenula Akademija »otiosorum« (dokonijeh, ispraznijeh). Duh te klime provijavao je i samostanom Male braće jer su u njemu u to vrijeme živjele dvije istaknute osobe kulturnog života Dubrovnika: historiograf o. Sebastijan Dolci i leksikograf. o. Joakim Stulli. Ilustrativan odraz tog nastojanja na stvaranju domaće nomenklature biljaka u samostanu Male braće su prva dva lista u inkunabuli *Vocabularium utriusque iurii*, Argentinae 1500. gdje na v. stranici praznog lista uz korice i na rubovima r. stranice I. lista nalazimo ispisane latinsko-hrvatski imenik pedesetak ljekovitih biljaka. Da je taj duh pokrenuo i ljekarnika ljekarne Male braće o. Ivana Ev. Lučića, koji je u to vrijeme slovio

¹³ Historijski arhiv u Dubrovniku, *Liber Reformationum (Monumenta Ragusina)*, vol. IV (Zagreb: JAZU, 1896), str. 96. To je bila uputa koju je dalo Malo vijeće Marojici Tudžiću kad ga je u veljači 1367. g. delegiralo da nađe u Italiji jednog ljekarnika za Dubrovnik: »... posse assumere ad nostrum salarium unum bonum speciarium, qui sit bonus herbarius...«

¹⁴ Usp. Vinko Velnić, »Prinos naše najstarije ljekarne našoj farmaciji«, *Farmaceutski glasnik* 6 (1950), str. 87. U radu je iznesen prikaz starije farmakobotaničke literature ljekarne Male braće.

¹⁵ Usp. Vinko Velnić, »Tableau chronologique des apothicaires de la pharmacie des Pères Franciscains à Dubrovnik«, u *Die Vorträge der Hauptversammlung der Intern. Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie e. V. während des Intern. Pharmaziegeschichtlichen Kongresses in Dubrovnik vom 26–31 August 1959* (Stuttgart, 1960), str. 189.

¹⁶ M. Brlek, nav. dj., Rkp. 285: »Farmaceutski priručnik s talijansko-hrvatskim imenikom ljekovitih biljaka«, str. 27: »Erbe che vanno in aqua vulneraria...«.

kao najvrtniji ljekarnik u gradu, na sastavljanje cjelokupnog talijansko-hrvatskog imenika ljekovitog bilja, mislim da nije isključeno, štoviše vrlo je vjerojatno.

1. Talijansko-hrvatski imenik biljaka fra Ivana Evangeliste Lučića

Izvorni naslov rukopisa, ime autora i vrijeme kad je pisan naznačeni su na naslovnoj stranici latinski.

Naslov glasi: *Liber in quo sunt adscripta nomina herbarum, tam in lingua Italica, quam in Illyrica* (Knjiga u kojoj su popisana imena biljaka na talijanskom i hrvatskom jeziku), prema tome, talijansko-hrvatski imenik biljaka.

Autor rukopisa je naznačen tekstem: »ad simplic. usum frtis (=fratris) Joannis Evangelistae Sacerdot. (is) a Punta« (na prostu porabu fra Ivana Evangeliste, svećenika s Pelješca). Riječi: »ad simplicem usum« specifičan je i uobičajen termin za oznaku pravnog načina franjevačkog posjedovanja. Franjevci, naime, po pravilu svoga reda ne mogu posjedovati ni pojedinačno ni u zajednici; stvarima koje imaju mogu se samo služiti. Ime je navedeno na način kako su se prije potpisivali redovnici: imenom pred kojim stoji fra (skraćeni oblik latinske riječi frater — brat) te nazivom mjesta rođenja; ako je mjesto manje i nepoznato, kao što je u našem slučaju, tada po kraju.

Obiteljsko ime fra Ivana s Pelješca nam je, međutim, dobro poznato; prezivao se Lučić i bio sin Luke Lučića.

Dobro nam je poznat i fra Ivan Evangelista, od svih ljekarnika ljekarne Male braće pod Republikom najbolje.

Lijep prikaz njegove biografije nalazimo u Nekrologiju provincije, u kojem su mu dane najljepše pohvale ljekarničkog znanja i umijeća kao i zasluge za ljekarnu, koju je namještajem uljepšao i novim stajnicama i spravama obogatio, i pomoć koju je pružio samostanu i provinciji, posebno samostanskoj bolnici.¹⁷

Rođen je 1738. g. U Franjevački je red stupio u 18. godini. Radom u ljekarni započeo je veoma rano, još za vrijeme filozofskog studija koji je radi potrebe ljekarne po želji starješina morao i prekinuti. Pisac fra Ivanova nekrologa ističe njegove intelektualne sposobnosti i kaže da bi bio postigao veoma velik uspjeh da se posvetio daljnjem studiju. Tu svoju ljubav za nauku prebacio je fra Ivan na farmaciju. Najveći dio rukopisnog fonda ljekarne Male braće: tri rukopisna farmaceutska priručnika u cijelosti ili u pretežnoj većini kao i sve knjige administracije ljekarne potvrda su i odraz te njegove ljubavi za farmaciju i želje da svojim znanjem pomogne bolesnicima, kojima je kao vrstan ljekarnik stvarno i pomagao. Odraz te ljubavi je i ovaj talijansko-hrvatski imenik biljaka.

Vrijeme kad je rukopis pisan naznačeno je na naslovnoj stranici: »Diei IV^a Septembris 1759.« — 4. rujna 1759. Rukopis zacijelo nije napisan odjednom, te je pitanje da li je to nadnevak kad je započeo ili završen taj imenik biljaka. Vjerojatnije bi bilo da je to nadnevak završetka njegova pisanja. U svakom slučaju pisan je u 21. godini njegova života; kratko vrijeme nakon što je započeo radom u ljekarni, kad su mu, zacijelo, latinski i talijanski nazivi biljaka s kojima je radio bili tuđi i želio ih je zvati bližim, razumljivijim imenima, kakvim ih je on i njegov narod zvao i pod kojima ih je i poznavao.

¹⁷ B. Rode, *Necrologium Fratrum Minorum de Observantia Provinciae S. Francisci Ragusii* (Quaracchi, 1914), str. 123, br. 833.

Format je rukopisa 19,5 × 14 cm, broj listova 2 + 150. Od ukupno 152 lista, samo su 32 ispunjena nazivima biljaka, a ostali su prazni, predviđeni za popunjavanje; prazni su, naime, listovi između završetka popisa pod jednim slovom abecede i početka drugog slova. Broj biljaka s hrvatskim nazivom je 785, nekoliko biljaka s talijanskim nazivom je bez odgovarajućeg hrvatskog naziva: *margarita*, *lappatio maggiore e minore*, *lim*, *eminio* itd. Ima nekoliko biljaka i s latinskim nazivom: *acorus*, *alium*, *anetum*, *attriplex*, *agnus castus*... , ali na drugom su mjestu te iste biljke i s talijanskim nazivom. Biljke su, u načelu, poredane abecednim redom, ali su veoma izmiješane. Navedene su u cjelini, samo nekoliko njih s pojedinim dijelom: *fior di Genessera* i *folia salicis*. Biljke pod slovom A uz opći su popis navedene i prema indikaciji: *Erbe pro mal esterico*, tako da se nekoje biljke ponavljaju. Ortografija slova: c, s, z, š, ž, lj, nj, k i g u duhu je onoga vremena u Dubrovniku. Istu ortografiju nalazimo i kod ostalih rukopisa; kod pojedinih rukopisa postoje, međutim, varijante pojedinih slova. U rukopisu su i dva recepta: na listu 10v pripravak s biljkom *Bruscho* — kostrijelom i na posljednjoj stranici recept dubrovačkog liječnika Gleda.

Rukopis je uvezan u kartonske korice, dobro je očuvan, ali s velikom mrljom pri rubu mnogih stranica kao da se nešto po njima prolilo. Postrance su slova abecede za lakše služenje.

U Brlekovoj bibliografiji rukopisa knjižnice Male braće uvršten je pod brojem 284.

2. Farmaceutski priručnik s talijansko-hrvatskim imenikom biljaka

Veličina formata rukopisa je 20,4 × 14,5 cm, ima (22) + 194 lista, tvrdo je uvezan sa izjedenim kartonskim koricama obloženima pergamenom s tekstom crkvene koralne glazbe.

Glavnina rukopisa (1. 1–149) je farmaceutski priručnik, recepti raznih lijekova i ljekovitih pripravaka, na prethodnim listovima (22) je njihovo kazalo sa slovima abecede postrance. Imenik biljaka je na kraju, od lista 150–184, stvarno do 182. lista, jer pod slovima X i Z nema nijedne biljke. Imenik biljaka ima također postrance slova abecede; praznih, međutim, listova između pojedinih slova nema. Prazna ostaje samo v stranica slova ako nije ispunjena. Na listu (1r) napisano je: »Io Fra Gratia de Sambice«, ispod datum: »2. Marzo 1777.«.¹⁸ Na listu prilijepljenom na prednju stranu korice iznutra spominje se i godina 1738.

Dio farmaceutskog priručnika pisalo je više ruku, jedan od pisaca je i o. Ivan Ev. Lučić, koji, među ostalim, navodi i recept što ga je dobio od liječnika poljskog princa Radziwilla kad je bio u Dubrovniku 1774. god. Prema tome, vremenski je raspon rukopisa velik, ali svakako unutar 18. stoljeća.

Imenik sadrži 460 biljaka. Izuzevši nekoliko naknadnih umetaka, pisala ga je ista ruka. Veza između ovog i Lučićeva imenika biljaka je evidentna. I u jednom i u drugom imeniku biljke su poredane istim i jednako pomiješanim abecednim redom, a također su identični i latinski nazivi biljaka umjesto talijanskih, isti su i hrvatski nazivi. Postoje samo neke ortografske razlike u pisanju njihovih imena, nekih i pogrešno, npr. *surcano* i *surcianich*, *cictrat* i *scriusgialina* umjesto *cicriach* i *squargialina*.

¹⁸ Fra Gratia de Sambice nije nam poznat kao ljekarnik ljekarne Male braće. Nema ga ni u Nekrologiju Dubrovačke provincije; znači da je bio samo neko vrijeme kao praktikant u ljekarni, ali trajno nije ostao.

Prema tome, ovaj talijansko-hrvatski imenik biljaka skraćeni je imenik Lučićeva talijansko-hrvatskog imenika.

U Brlekovoj bibliografiji rukopisa knjižnice Male braće naveden je pod brojem 285.

3. Talijansko-hrvatski imenik biljaka s farmaceutskim priručnikom

Rukopis je veličine 18 × 13 cm, ima XXIII + 97 listova, uvezan je čvrsto u pergamentu i dobro sačuvan. Na listovima V – XXIII je talijansko-hrvatski imenik biljaka, od lista 1 – 62 farmaceutski priručnik, od lista 1 – 7v kazalo: *tavola di ricette*, a od 8v recepti šezdesetak raznih lijekova i ljekovitih pripravaka. Prva četiri lista su prazna, isto tako i listovi od 62 dalje.

Imenik biljaka sadrži 705 talijanskih naziva s odgovarajućim hrvatskim nazivom. Imena su biljaka poredana abecednim redom, ali izmiješanim. Nema slova abecede postrance ni slobodnih listova između pojedinih slova abecede za popunjavanje.

Ime pisca i godina pisanja nisu označeni. Pisan je i lijepom i slobodnom grafijom. Brlek ga datira potkraj 18. st. i pripisuje ga o. Ivanu Evanđelisti Lučiću. Vrijeme datiranja odgovara, vjerojatno je Lučić i autor farmaceutskog dijala rukopisa. Da li je pak i autor imenika biljaka, teško je po grafiji sigurno utvrditi, a ima među njima i ortografskih razlika, ali da je njegov talijansko-hrvatski imenik biljaka bio predloškom ovog imenika, to je sigurno. Jer, ovaj imenik je redigirani Lučićev talijansko-hrvatski imenik biljaka: ponavljana imena biljaka su izostavljena, a pogrešno pisana ispravljena, tako da je ovaj talijansko-hrvatski imenik biljaka najbolji sada postojeći imenik biljaka ljekarne Male braće. Između talijanskih i hrvatskih imena biljaka su uz crtice i znakovi križa, vjerojatno znakovi kontrole nečijeg kolacioniranja, nije isključeno Stullijeva.

U Brlekovoj je bibliografiji rukopisa zaveden pod brojem 281.

4. Knjižica o nazivima najobičnijih trava, prevedeno iz talijanskog na hrvatski i iz hrvatskog na talijanski — prema tome: Talijansko-hrvatski i hrvatsko talijanski imenik biljaka.

U rukopisnom fondu ljekarne Male braće i knjižnice Male braće toga rukopisa nema. Za njega se samo znade po Šiloviću.¹⁹ Bio je dugog folio formata sa 32 stranice. Talijansko-hrvatski imenik sadržavao je 375 biljaka, hrvatsko-talijanski 350.

5. Talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski imenik biljaka o. Ivana Evanđeliste Kuzmića

Ovome se imeniku biljaka također zametnuo trag, te se zasad ne nalazi u rukopisnom fondu ljekarne Male braće kao ni u rukopisnom fondu knjižnice Male braće. Za njega znamo po Šuleku, kojemu je na preporuku Brusine bio iznajmljen kao izvor pri sastavljanju *Jugoslavenskog imenika bilja*, te Šiloviću.

¹⁹ S. Šilović, nav. mj.

Šulek za nj kaže da je bila čitava knjiga od 50 listova u 4°. Bio je ukoričen i dobro sačuvan. U talijansko-hrvatskom stupcu brojio je 1387 biljaka, u hrvatsko-talijanskom 843. Imena biljaka je sakupljao po starim ljekarnama, koristeći, jasno, i imenike biljaka svojih prethodnika, ljekarnika Male braće, i iz ustiju naroda.²⁰

Bio je, prema tome, najpotpuniji, a Šilović kaže i najuredniji imenik biljaka,²¹ što i nije čudno kad mu znamo autora.

O. Ivan Evandelista Kuzmić (Dubrovnik, 20. 11. 1807. — 31. 12. 1880.) u nizu ljekarnika Male braće prvi je sveučilišni diplomirani ljekarnik. Studij farmacije diplomirao je na sveučilištu u Padovi. Ljubav prema prirodnim znanostima, kojom je bio nadahnut za vrijeme studija, gajio je cijeli život. Plod te njegove ljubavi za prirodne znanosti je njegova knjižnica koja je brojila oko 1500 knjiga. Gdje god bi doznao za koju knjigu ili rukopis nije žalio truda ni novca da ih dobavi. Gotovo svi rukopisni imenici biljaka rukopisnog fonda ljekarne Male braće koji ne potječu od ljekarnika istog samostana plod su tog skupljanja. Posebno se isticao ljubavlju prema botanici i konhiologiji, prema ovoj posljednjoj nadasve, te je pronašao mnoge školjke od kojih su neke i prozване njegovim imenom. Brusina ga je prozvao nestorom dalmatinskih ispitivača prirode,²² a uživao je glas i izvan uže i šire domovine. Bio je član Botaničko-zoološkog društva u Beču, Hortikulturnog u Trstu i dopisni član Malakološkog društva u Bruxelles-u.²³ Ljekarnom je upravljao od 1835. do smrti, 1880. god.

Ovaj je imenik biljaka ujedno i najmlađi. Sva su imena biljaka ovog imenika uvrštena u Šulekov *Jugoslavenski imenik bilja*.

II. IMENICI BILJAKA DRUGIH AUTORA

Rukopisnih imenika biljaka kojih autori nisu ljekarnici ljekarne Male braće ima šest: četiri talijansko-hrvatska, jedan hrvatsko-talijanski i jedan hrvatsko-latinsko-talijanski i talijansko-latinsko-hrvatski. Autori četiriju imenika su poznati, dvaju nisu. Od poznatih autora nijedan nije ljekarnik, te njihovi imenici nisu svojim podrijetlom vezani s ljekarnom. Od dvaju imenika nepoznatih autora jedan je svojim podrijetlom vezan na ljekarnu i nastao je, vjerojatno, iz istih motiva iz kojih su nastali i imenici ljekarnika ljekarne Male braće. Od poznatih autora jedan se po profesiji bavio medicinom, vidar Nikola Pizzelli, te su i njegovi imenici biljaka mogli nastati iz motiva iz kojih su nastali i oni ljekarničkog podrijetla. Za imenik Ivana Marije Matijaševića pouzdano znamo iz kojih je motiva nastao: leksikografskih.²⁴ Mislim da nećemo biti daleko od istine ako ustvrdimo da su i ostali prvenstveno nastali iz tog motiva.

Vremenski im je raspon dug, čitavo 18. st. i prva polovica 19. st. Svi su imenici dubrovačkog podrijetla. U knjižnicu Male braće svi su dospjeli istim putem: plod su skupljanja kulturne baštine Dubrovnika. Motivi su pak, iz kojih su skupljeni,

²⁰ B. Šulek, nav. dj., str. XVI.

²¹ S. Šilović, nav. dj., str. 306.

²² S. Brusina, I. E. Kuzmić — biografičke crtice (Zagreb, 1881), str. 1.

²³ Vinko Velnić, »Prvi diplomirani apotekar naše najstarije apoteke«, *Farmaceutski glasnik* 14 (1958), str. 264.

²⁴ Ivan M. Matijašević — Giammaria Mattei (1714–1791), nećak »Fratrum Matthaeciorum« Đura i Vlaha, poznati historiograf dubrovačkih starina, pisac triju svezaka »Zibaldone« — ispisa iz raznih izvora — i proučavatelj jezika i književnosti.

različiti, ali izvor iz kojega potječu svima je isti: ljubav ljekarnika Male braće za farmaciju, ljubav »Fratra Gluhoga« o. Inocenta Čulića za opću kulturnu baštinu Dubrovnik i ljubav o. I. Ev. Kuzmića za botaničke znanosti.

Od tih rukopisnih imenika danas postoje u knjižnici Male braće samo tri. Ostali, nakon što su bili uzajmljeni Šuleku u Zagreb, nisu više vraćeni.

1. Talijansko-hrvatski imenik biljaka

Rukopis se sastoji od tri sveščića veličine 20,5 × 13,5 cm, ima 88 stranica, četiri prve manjkaju, a ima ih i praznih; u prilično je slabom stanju, papir požutio, na mjestima ga probilo i crnilo.

Sadrži 604 talijanska naziva biljaka s odgovarajućim hrvatskim. Biljke su poredane po skupinama abecednim redom prvih dvaju slova. Abecedni red unutar pojedinih skupina nije besprijekoran, neke biljke dolaze i pod latinskim nazivima. Između pojedinih skupina ostavljen je manji prostor za naknadno dopunjavanje, što je na mjestima i učinjeno. Kako četiri prve stranice nedostaju, imenik nije cjelovit, počinje skupinom AM. Rukopis se ističe pismom s veoma lijepim tiskanim slovima koja podsjećaju na rimsku kapitalu.

Rukopis je ljekarničkog podrijetla, ali bez veze s ljekarnicima ljekarne Male braće. Na str. 88 ispod dviju nacrtanih košarica piše: »Ragusa Giuseppe Missiroli 1775.«. Na temelju tog potpisa Šulek ga je pripisao Missiroliju. Na str. 85 je, međutim, i jedan drugi potpis, fra Vitale de Sanctis (1736 – 1803), ljekarnik samostanske ljekarne oo. dominikanaca, i vjerojatnije je da mu je podrijetlo vezano s tom ljekarnom. U ljekarnu Male braće dospio je nakon što je, poslije njegove smrti, ljekarna prestala s radom.²⁵

Vrijeme bi rukopisa, prema tome, bilo druga polovica 18. st. u Brlekovu bibliografiju rukopisa uvršten je pod brojem 286.

2. Hrvatsko-latinsko-talijanski i talijansko-latinsko-hrvatski imenik biljaka

Rukopis je veličine 29 × 20 cm s 22 nepaginirana lista od kojih je posljednji prazan. Korice su papirnat e s naznakom signature Kataloga Čulićeve biblioteke i sadašnje. Netko je po sredini gornjeg dijela prednjih korica napisao crvenom olovkom velikim slovima: Važno.

Rukopis se sastoji od dva jednaka dijela od po 11 listova. U prvom dijelu je Hrvatsko-latinsko-talijanski imenik bilja, koji u originalu glasi: *Erbario illirico latino ed italiano*, u drugom Talijansko-latinsko-hrvatski imenik bilja, koji u originalu glasi: *Erbario italiano latino ed illirico*. Prema tome, to je trojezični imenik biljaka, jedini koji se nalazi u knjižnici Male braće.

²⁵ »Officina aromataria« — ljekarna — postojala je i u dominikanskom samostanu u Dubrovniku. Pisani podaci o njoj potječu iz prve polovice 18. stoljeća, točnije iz 1730. god., ali je ona po tradiciji starijeg podrijetla. Fra Vital de Sanctis je jedini njen poznati ljekarnik, ujedno zadnji. Umro je 16. travnja 1803. Ljekarnik koji ga je imao naslijediti stradao je zajedno sa svojim pratiocem o. Ambrozom Divičićem na putu iz Napulja za Dubrovnik u prvoj polovici studenoga 1804. Od tada je ljekarna posve ukinuta i za boravka francuske vojske u Dubrovniku, koja je zaposjela prostorije samostana, a redovnicima ostavila samo pet sobica, njene su prostorije služile za obitavanje redovnika.

Hrvatsko-latinsko-talijanski imenik sadrži 644 naziva biljaka, talijansko-latinsko-hrvatski 618. Broj hrvatskih naziva biljaka u prvom imeniku ne slaže se s brojem talijanskih naziva, jer za jedan hrvatski i latinski naziv ima više talijanskih, a u drugom je imeniku obrnuto, za jedan talijanski i latinski naziv nalazi se više hrvatskih naziva biljaka.

U jednom i u drugom imeniku biljke su poredane po slovima abecede i abecednim redom svakog pojedinog slova. Abecedni je red točno ostvaren.

Na rukopisu nisu naznačeni ni autor ni vrijeme kad je imenik pisan; nisu naznačeni ni u katalogu Čulićeve biblioteke, u kojem se navodi samo pod prvim dijelom imenika biljaka: *Erbario illirico latino ed italiano*.

Autor je ovog imenika biljaka veoma pismen i dobar poznavalac bilja, stručnjak. Pisan je veoma lijepim pismom, uredno i stručno, s poznavanjem naziva biljaka širega kraja, ne samo dubrovačkog; tako npr. on jedini od poznatih nam autora imenika biljaka u Dubrovniku za salviju uz uobičajeni naziv pelin navodi i naziv kadulja. Uz nazive biljaka navedeni su i nazivi koji su vezani za kulturu biljaka i biljke uopće: *dubrava, gaj, lug, rasad, saditi, kopač, kopati*, posebno s vida farmaceutskog: *list, cvijet, gomoljika, mladica, izguliti*, itd. Sve nas to upućuje da je ovaj trostruki imenik biljaka izrastao iz klime stvaranja domaće znanstvene nomenklature, što je bio jedan od ciljeva koje je postavila Akademija dokonieh u Dubrovniku koncem 17. st.

U knjižnicu Male braće dospio je zaslugom o. Inocenta Čulića kao plod njegova skupljanja kulturnog blaga starog Dubrovnika nakon pada Republike.²⁶ Time je ujedno dan i *terminus ad quem* tog rukopisa; *a quo* je 18. st.

Dosad rukopis nije bio nigdje bibliografski obrađen. U Katalogu Čulićeve biblioteke zaveden je pod brojem 1087, u sadašnjem rukopisnom fondu biblioteke Male braće pod brojem 1753. Iako u papirnatim koricama, rukopis je dobro ušćuvan.

3. Talijansko-hrvatski imenik biljaka Mata Klačića (Clasci)

Ovaj imenik biljaka nije zaseban rukopis. Sastavni je dio rukopisa u kojem je on skupljao »Vocabula italica-illyrica« — riječi talijanske i hrvatske, kako piše na unutarnjoj prednjoj strani kartonskih korica u koje je umotan, prema tome, talijansko-hrvatski rječnik.

Rukopis se sastoji od 162 lista veličine 30,5 × 15 cm pisanih u dvoredovima. Listovi su podijeljeni u sedam neuvezanih svezaka nejednake debljine.

Rječnik nije dovršen te je poslije nadopunjavao, ali nadopune nisu umetane pod već postojeća abecedna slova, nego su pisane pod novim nizom abecednih slo-

²⁶ O. Inocent Čulić rodio se u Splitu 1782. god. Kao franjevac bio je član Dalmatinske provincije sv. Jeronima. Po završenim studijama 1806. u Rimu došao je za profesora filozofije na teološki studij Male braće u Dubrovniku gdje i ostao cijelog života; umro je 9. lipnja 1852. Po naravi je bio veoma nadaren, »di svegliatissimo ingegno«, kaže za nj pisac njegova nekrologa. Bavio se književnošću i znanošću, ali najviše se istaknuo skupljanjem duhovnog blaga starog Dubrovnika, rukopisa i knjiga, u doba pada Dubrovačke Republike i duhovnog rasula kojim je taj pad bio popraćen. Najvažniji fond, rukopisni i knjiški, knjižnice Male braće plod je toga sakupljanja, te ga I. August Kaznačić 1860. godine objavljuje u Zadru pod njegovim imenom: *Biblioteca di fra Innocenzo Ciulich nella libreria de' RR PP. Francescani di Ragusa*. Veoma je rano izgubio sluh te je često nazivan i »Fratrar Gluhi«. Usp. Vinko J. Velnić, »Stogodišnjica dvaju tiskarskih kataloga biblioteke Male braće«, u *Beritićev zbornik* (Dubrovnik, 1960), str. 297–305.

va, tako da se rječnik sastoji od dva niza abecednih slova. Prvi je niz do 118. stranice, drugi od 119–161. U drugom (desnom) dvoredu drugog niza je talijansko-hrvatski imenik biljaka.

Ukupni broj talijansko-hrvatskih naziva biljaka je 420. Ovaj imenik biljaka specifično je farmaceutskog karaktera. Navodi biljke u obliku u kojem dolaze u materiji mediki kao droge: *herbae, folia, flores, frondes, fructus...*

Ime autora rukopisa, vrijeme kad je živio i pripadnost naznačeni su na unutarnoj strani kartonskih korica: Mato Klačić, svećenik, dubrovački plemić. Umro je 1760. godine u 63. godini života. Bio je veoma dobar, učen i za domovinu zaslužan. Rukopis je prije smrti poklonio Dubrovačkom isusovačkom kolegiju.²⁷ Odakle ga je dobio Kuzmić, u čijem je bio vlasništvu — ceduljica s njegovim imenom, kao znak da pripada njemu, još stoji prilijepljena na unutarnoj stranici prednjih korica — nije poznato. U rukopisni fond knjižnice došao je nakon njegove smrti.

Rukopis je bibliografski obrađen u Brlekovoj bibliografiji rukopisa knjižnice Male braće pod brojem 237.

4. Talijansko-hrvatski imenik biljaka I. M. Matijaševića (Mattei)

Imenik biljaka, tj. naziva biljaka, plodova, stabala i ostalih nekih simplicija (jednostavnih droga) koje spadaju u medicinu, skupljeni iz raznih tekstova u *Erbario italiano-illirico, cioè nomi di erbe, fruttici, alberi e di alcuni alteri semplici alla medicina appartenenti, raccolti di varii testi* o. Ivana M. Matijaševića (G. M. Mattei).

Rukopis se sastoji od 45 listova 4° formata. Bio je pisan u pet stupaca: u 1. talijanska imena biljaka, u 2. hrvatski nazivi iz imenika biljaka dubrovačkih liječnika Petra Aquile i Krsta Buća,²⁸ u 3. hrvatski nazivi iz knjige *Il Discoride* P. A. Matthiolijskog isusovačkog samostana u Dubrovniku (*Collegium Ragusinum*) u 4. hrvatski nazivi što ih je ispisao S. Budmani, dubrovački konzul u Sarajevu, oko 1730. god., također iz Matthiolijske knjige *Il Discoride* franjevačkog samostana u Kreševu, u 5. hrvatski nazivi biljaka što ih je prepisao franjevac o. Anzelmo iz Konavala²⁹ iz starog herbarija dubrovačkog liječnika Fr. Cussich (?)³⁰. Po rubovima su bila dodana imena iz imenika biljaka ljekarne Male braće.

Rukopis je bio u posjedu Kuzmića koji ga je posudio Šuleku i nije više vraćen.

²⁷ Tekst je na latinskom i glasi: »Volumen hoc, in quo vocabula Italica, et Illyrica colligebat Matthaeus Clasci, sacerdos Patricius Ragusinus Collegio Soc. J. Rag. moriens donavit. Obiit Vir optimus et doctissimus deque Patria praeclare meritus A.D. MDCCLX die XIII Kal. Maj. paulo ante maridiem. Annos natus LXIII.«

²⁸ Među liječnicima koji su radili u Dubrovniku Petra Aquilu ne nalazimo. Ivan Krsto Buć izabran je od vlade, 27. veljače 1747., za studij medicine u Bolonji uz godišnju stipendiju od 50 mletačkih cekina. U liječničku gradsku službu stupio je šezdesetih godina 18. st. i vršio je do 1799. godine.

²⁹ O. Anzelmo iz Konavala umro je 14. travnja 1725. u 72. godini života; prema tome, rođio se 1653. Odlikovao se skladnošću, a pisac njegova nekrologa za nj kaže: »... ad omnem humanitatem factus.« Vršio je uglavnom službu starješine po raznim samostanima provincije. Zadnja mu je takva služba bila u Slanom, gdje se razbolio te došao u Dubrovnik i umro.

³⁰ Fr. Kusić također ne nalazimo među liječnicima u Dubrovniku. Šulek stavlja u pitanje ispravnost čitanja njegova prezimena: Cussicz. Prezime Kusić postojalo je u to vrijeme u Dubrovniku. Poznat nam je o. Frano Kusić, dominikanac, koji se u jednom dokumentu iz 1730. god. spominje u vezi sa samostanskom ljekarnom.

5. Talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski imenici N. Pizzellija

U posmrtnoj ostavštini Nikole Pizzellija,³¹ dubrovačkog kirurga, nađena su dva rukopisa formata 4°, po 60 listova svaki, oba bez naslova, ali jasnog sadržaja: to su talijansko-hrvatski i hrvatsko-talijanski imenici biljaka. Tko ih je napisao, on ili netko drugi, i kada, nije naznačeno. Oba su rukopisa došla u posjed Kuzmiću koji ih je uzajmio Šuleku i doživjeli su istu sudbinu kao i ostali.

Ovi imenici biljaka, iako su nastali iz različitih motiva, farmaceutskih, leksikografskih i prirodoznanstvenih, imaju ipak nešto zajedničko. Svi su oni odraz vlastite narodne samosvojnosti i izraz ljubavi prema njoj. Svi su oni k tome ugrađeni u Šulekov *Jugoslavenski imenik bilja* i to tako da svom gradu daju prioriteto mjesto u njemu.

---

³¹ Nikola Pizzelli poslan je na studij kirurgije kao vladin stipendist 1803. god. Službu višeg kirurga u bolnici i hospicijima vršio je od 1822–1837., zatim privatno do 1844. godine.

Vinko J. Velnić

MANUSCRIPT HERBAL GLOSSARIES IN THE FRANCISCAN
MONASTERY LIBRARY IN DUBROVNIK

Summary

The author points out the significance of the manuscript fund of the Franciscan monastery in Dubrovnik. The fund contains 11 botanical manuscripts with herbal glossaries. The pharmasists of the Franciscan pharmacy are the authors of five manuscripts, whereas the six remaining are of different authorship.

Most of the glossaries (11) are bilingual: Italian and Croatian, with one glossary even trilingual: Croatian, Italian and Latin.

Devotion to pharmacy, natural sciences and lexicography inspired these men to create the glossaries.